

lesinde yardımcı olanları yüksek memuriyetlere getirdi. Bâre Seyyidler de sayıya büyük bir nüfuz ve itibara sahip oldular.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâfî Han, *Müntehabü'l-Lübâb*, Bibliotheca Indica, II, 697; Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, 344-352; Ahmed Mahmud es-Sâdâtî, *Târîhu'l-müslimîn fi şibhi'l-kâretî'l-Hindîyye ve hadâretî-him*, Kahire 1957, II, 205-206; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, I, 645; J. Allan v.dğr., *The Cambridge Shorter History of India*, New Delhi 1969, s. 453-455, 473; S. M. Ikram, *Muslim Civilization in India*, New York 1969, s. 255-256; *CHIn.*, IX, 1-11; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 260; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1401/1981, s. 377-379; T. G. P. Spear, "Bahâdur Şâh I", *El²* (İng.) I, 913-914; P. Hardy, "Djâhândar Şâh", a.e., II, 379.

ENVER KONUKÇU

CİHANGİR

Ebü'l-Muzaffer Nüreddîn
Muhammed Cihângîr b. Ekber
(ö. 1037/1627)

Bâbürlü hükümdarı
(1605-1627).

30 Ağustos 1569'da Agra'nın güneybatısındaki Fetihpür'da (Sikri) doğdu. Babası Bâbü'rün torunu Celâleddin Ekber Şah, annesi Racpüt reisi Raca Bihârâ Mel Kaçulâhi'nin kızı olup daha sonra Mer-yem ez-Zamânî diye meşhur olmuştur. Ekber Şah, oğluna çok sevdiği Şeyh Selîm b. Bahâeddîn-i Çiştî'nin adını koydu. Ancak Şehzade Selim sarayda Şeyhü Bâba adıyla çağrılırdı. *Tüzük-i Cihângîrî* adlı eserinde Selim adını, meşhur Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in adıyla karıştırılabilir endişesiyle kullanmadığını, hükümdarlara layık bir isim olduğu için Cihangir adını tercih ettiğini, tahta çıktığı sırada güneş doğduğu için de Nüreddin unvanını aldığını söyler. Cihangir, Ekber Şah'ın ölümünden sonra 21 Ekim 1605'te Agra'da Bâbürlü tahtına oturdu ve adına hutbe okutarak para bastırdı.

Tahta çıktıktan sonra yayımladığı on iki emri ihtiva eden bir fermanla damga resmi ve liman vergisi gibi her çeşit vergiyi kaldırdı. Eşkiya ve hırsızlara karşı yol emniyetinin sağlanmasını, tüccarların rahatça seyahat edebilmeleri için yol boyunca hanlar ve mescidler yapılmasını istedi. İçki yapım ve satımını, rızaları olmadan halktan vergi alınmasını, pazar ve perşembe günleri hayvan kesilmesini yasakladı ve genel af ilân etti. Babasının politikasını takip ederek Racpütler'la ittifakını sürdürdü. İdarede

müslümanları istihdam etti. Onun devrinde sadece üç Hindü vali eyalet valiliklerinde bulunmuştur.

Cihangir hükümdar olduktan kısa bir süre sonra kendisine isyan eden büyük oğlu Hüsrev ile uğraşmak zorunda kaldı. Hüsrev babası karşısında tutunamayarak 6 Nisan 1606'da Pencap'a sığındı ve müslümanların rakibi olan Sihler'den yardım istedi. Guru Taran Arcun bu âsi şehzadeyi destekledi ve Lahor Valisi Dilâver Han'a karşı savaşmak üzere asker verdi. Cihangir Pencap'ta Bâbürlü nüfuzunun zayıflamasını önlemek için yardımcı kuvvet göndererek isyanı bastırdı. Hüsrev Bhairoval'da mağlup oldu ve esir alındı. Cihangir oğlunun gözlerine mil çektirdikten sonra onu Burhânpür'a sür-gün etti. Hüsrev 1622 yılında orada öldü.

Cihangir'i meşgul eden meselelerin biri de Melik Anber'in isyanıdır. Habeş asıllı olan Melik Anber Nizamşâhiler'in sarayında meliklik rütbesine kadar yükselmişti. Anber, Dekken'de dağlık arazi-de yaşayan Maratalar'la anlaşış Cihangir'e isyan etti. Bunun üzerine Cihangir'in oğlu Hürrem Melik Anber'e karşı başarılı bir sefer düzenleyerek Bâbürlüler'in kaybettikleri toprakları geri aldı (1608). Bu sebeple babası ona Şah Cihan unvanını verdi. Melik Anber uzun süre Bâbürlüler'i meşgul etmişse de sadece Dekken taraflarında tutunabilmiştir. Öte yandan Kandehar'ın İranlılar tarafından kuşatılıp ele geçirilmesi de Cihangir için tehlike arzetti.

Cihangir 1611'de Gyâseddin et-Tahrânî'nin kızı Mihrünnisâ ile evlendi, ona Nur Mahal veya Nurcihan Begüm lakabını verdi ve onu da ülkenin idaresinde söz sahibi yaptı. Bundan bir yıl sonra da Bengal'de ardarda çıkan isyanlarla uğraşmak zorunda kaldı. Şücâüddeve adlı bir kumandanı Bengal ayaklanmasını

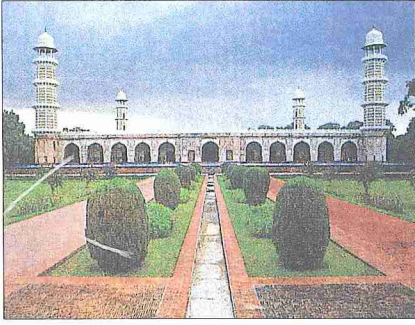
bastırmakla görevlendirdi. Bâbürlüler isyanın elebaşlarından Osman'ı mağlup ettikten sonra merkezleri Dakka'yı ele geçirdiler. Daha sonra bu şehre Cihangir-nagar adı verildi.

Cihangir dış münasebetlerde de başarılı bir siyaset takip etmiştir. Safevî-Bâbürlü sınırı üzerinde bulunan Kandehar'ın 11 Haziran 1622'de I. Abbas tarafından ele geçirilmesi üzerine karşılıklı olarak elçiler gönderilip bu mesele halledildiği gibi iki devlet arasında dostluk temelleri atıldı. Bu arada Safevîler'in büyük rakibi olan Şeybânîler de Bâbürlüler'e yanaşarak Agra Sarayı'na çeşitli hediyelerle elçi gönderdiler ve iyi münasebetler kurdular. Öte yandan Hint deniz ticaretini ele geçirmek ve bulundukları yerleri muhafaza etmek isteyen Portekizlilerle rekabete giren İngilizler, İngiltere'de kurdukları Doğu Hint Şirketi (East Indian Company) varisiyle Hindistan kıyılarında koloniler meydana getirdiler. Şirket Cihangir ile temasa geçerek Portekizliler gibi ticarî haklar istedi. W. Hawkins, W. Finch, Jhon Jordain, N. Wittington, Th. Coryat, Sir Thomas Roe ve Terry Edward gibi seyyahlar Cihangir zamanında Hindistan'a gelerek Bâbürlü ülkesini Batı'ya tanıttılar. Sûrat, Ahmedâbâd, Lahor, Ecmir, Agra, Delhi ve Burhânpür, yabancı tüccarların emniyet içinde mal alıp sattıkları birer ticaret merkezi haline geldi.

Cihangir 1626'da isyan eden Mehâbet Han'ın üzerine yürüdü. Ancak Kâbil yolunda esir alındı. Karısı Nur Cihan sayesinde esaretten kurtuldu. Bu arada oğlu Şah Cihan'ın kendisine karşı Mehâbet Han'la işbirliği yapması üzerine 1627'de Keşmir'e gitti. Burada rahatsızlandı ve şiddetli astım nöbetleri sonunda vücudu zayıf düştü. Doktorların tavsiyesi üzerine Lahor'a geri dönerken Râcevî Bhimbar yolunda vefat etti (27 Safer 1037/7 Kasım 1627). Naaşı Lahor'da Râvî nehri kıyısındaki Şah Dara'da toprağa verildi. XVII. yüzyıl Bâbürlü sanatının şaheserleri arasında yer alan türbesi 1637'de tamamlanmıştır. Yirmi iki yıllık hükümdarlığı döneminde çıkan Marata, Sih, Afgan, Bengal ve şehzade isyanlarını ustalıkla bastırmıştır. Onun tek zaafı, önceleri eşi Nur Cihan'ın tesiri altında kalmasıdır. Cihangir zamanında Hindistan'ın birçok yeri mimarî eserlerle süslenmiştir. Agra, Lahor, Şeyhapura ve Keşmir'de bunun en güzel örneklerini görmek mümkündür. Keşmir'de Dal gölündeki Şâlamâr Bağ bahçe mimarisinin güzel

Cihangir'i tahtında tasvir eden bir minyatür (S. C. Welch, *Indische Buchmalerei*, şekil 22)

Cihangir'in türbesi - Lahor / Pakistan

bir numunesidir. Yine Agra-Delhi ve Lahor'u birleştiren ana yolda iki sıra halinde ağaç diktilmesi o devir için orijinal bir teşebbüstü.

Cihangir âdil ve merhametli, akliselim sahibi, inancı sağlam, hoşsohbet ve ulemâ dostu bir insandı. Sanat ve estetikten zevk alırdı. Özellikle resim sanatı onun döneminde altın çağını yaşamıştır. Cihangir büyük dedesi Bâbü'r gibi edip ve şair bir hükümdardı. Ayrıca Şeyh Muhammed Saîd el-Herevî ve Müftü Sadr-ı Cihân el-Pehânevî'den hadis okumuştur.

Cihangir, hâtıratını içine alan *Tüzük-i Cihângîrî** adlı bir eser kaleme almıştır. *Tüzük-i Cihângîrî* M. Hâdî'nin yazdığı zeyille birlikte basılmıştır (Aligarh 1863-1864; Leknev 1914). Ayrıca çocuklarına nasihatlarını ihtiva eden bir *Pendnâme*'-si vardır (yazma nüshaları için bk. Storey, I, 559). Eser M. D. Price tarafından İngilizce'ye çevrilmiştir (London 1829; Calcutta 1904). *Pendnâme*'yi Elliot ve Dowson da kısmen tercüme etmişlerdir (Jackson, VI, 493-516).

Cihangir, Şeyh Muhammed b. Celâl el-Hüseynî el-Gucerâtî'ye Kur'ân-ı Kerîm'i

Farsça'ya tercüme ettirmiştir. Mu'temed Han onun devriyle ilgili olarak *İkbâl-nâme-i Cihângîrî* (Calcutta 1865; Leknev 1870; Allahâbâd 1931), İzzet Han da *Me'âşîr-i Cihângîrî* (yazma nüshaları için bk. Storey, I, 563) adlı eserleri kaleme almışlardır. İkinci eser Elliot ve Dowson tarafından kısmen İngilizce'ye çevrilmiştir (*History of India*, VI, 439-445).

BİBLİYOGRAFYA :

The Tüzük-i Jahângîrî or Memoirs of Jahângîr (trc. Alexander Rogers), New Delhi 1978; Mu'temed Han, *İkbâl-nâme-i Cihângîrî* (trc. Elliot-Dowson), Calcutta 1865, VI, 400-438; Syad Muhammad Latif, *Lahore: Its History and Antiquities*, Lahore 1892, s. 42-50; W. Hawkins, *Early Travels in India, 1583-1614* (nşr. W. Foster), London 1921, s. 70-121; *The Embassy of Sir Thomas Roe to India, 1615-1619* (nşr. William Foster), London 1926; Storey, *Persian Literature*, I, 556-564; B. Prasad, *History of Jahangir*, Allahâbâd 1930; Bayur, *Hindistan Tarihi*, II, 166-192; Phanindranath Chakrabarty, *Anglo-Mughal Commercial Relations, 1583-1717*, Calcutta 1983, s. 44-99; J. Allan — T. W. Haig — H. H. Dodwel, *The Cambridge Shorter History of India*, Delhi 1969, s. 379-398; Rızâü'l-İslâm, *Indo-Persian Relations*, Lahor 1970, s. 68-96; B. Gascoigne, *The Great Moghuls*, New York 1971, s. 131-179; M. P. Srivastava, *Society and Culture in Medieval India [1206-1707]*, Allahâbâd, ts. (Chugh Publications), s. 199-200; a.m.f., *Policies of the Great Mughals*, Allahâbâd, ts. (Chugh Publications), s. 68-80; Abdülhay el-Hasenî, *Nüzhetü'l-havâşr*, V, 122-123; Abdülmün'im en-Nemr, *Târîhu'l-İslâm fi'l-Hind*, Beyrut 1401/1981, s. 298-316; P. S. Bedi, *The Mughal Nobility Under Akbar*, Jalandhar 1985, s. 28, 52, 90, 100, 125-128; *History of India*, IV, 61-87; V, 294-319; VI, 272-274, 439-445, 493-516; IX, 306-313; M. Yasin, "Jahangir and Nur Jahan", *Indian Historical Quarterly*, XIV, Delhi 1938, s. 817-821; A. C. Banerjee, "Jahangir's Relation with the Sikhs", a.e., XXI (1945), s. 135-136; Ellison B. Findly, "Jahângîr's Vow of Non-Violence", *JAOS*, CVII/2 (1987), s. 245-256; H. Beveridge, "Cihangir", *IA*, III, 172-173; A. S. Bazmee Ansari, "Djahângîr", *EI*² (İng.), II, 379-381.

ENVER KONUKÇU

CİHANGİR CAMİİ

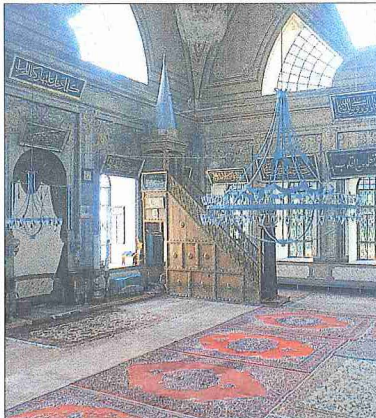
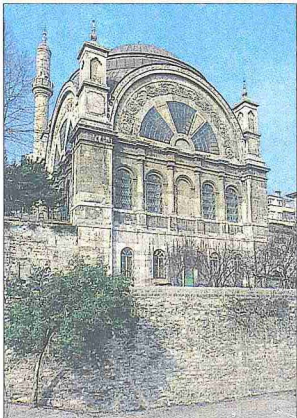
İstanbul'un Beyoğlu yakasında bir semte adını veren cami.

Fındıklı Yokuşu'nun kuzeyindeki Pürtelâş mahallesinde olup adını verdiği semtte Marmara'ya ve Boğaziçi'ne hâkim bir tepede yer alır. Caminin adı, Kanûnî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan ve yirmi iki yaşında ölecek (960/1553) Şehzade Mehmed ile birlikte Şehzade Camii'ndeki türbeye gömülen oğlu Cihangir'den gelmektedir. Mimar Sinan'a yaptırılan ilk cami 967'de (1559-60) tamamlanmıştır. Vakfiyesine göre yanında bir de sıbyan mektebi bulunuyordu. Evliya Çelebi'den bu yapının kare planlı, tek kubbeli ve tek minareli olduğu öğrenilmektedir. Cami, tarihi içinde beş yangın geçirmiş ve her seferinde yenilenmiştir.

1307'de (1890) II. Abdülhamid tarafından yeniden yaptırılan bugünkü cami de genel hatları ile tek kubbeli ve kare planlıdır. Üç bölümlü son cemaat yerinin iki köşesinde iki minaresi vardır. Mimar Sinan'ın Edirnekapi Mihrimah Sultan Camii'nde başlattığı bir mimari tasarımla ve strüktür, XIX. yüzyılın sonlarında bu yapıda yeniden uygulanmıştır. Bu tasarımda kubbe dört köşeye oturtulmuş olduğundan duvarlar taşıyıcı özelliklerini kısmen kaybetmiş, böylece çok sayıda pencere açılabilmiş ve özellikle üst kısımlarda yelpaze biçimi yayılan pencere düzeni gerçekleştirilebilmiştir. Bugünkü yapının mimarının kim olduğu hakkında kesin bilgi yoktur. Son yıllarda yazılmış bir kitapta Sarkis Balyan adı verilmekteyse de (Sezgin, s. 204) 1295 (1878) yılında devlet başmimarını unvanını alan Sarkis'in ve mensubu olduğu mimar ailesinin eserlerini içeren listelerde Cihangir Camii adına rastlanmaması bu bilginin ihtiyatla karşılanması gerektiirmektedir (bk. Tuğlacı, s. 241).

Cihangir Camii gerek planlanması gerekse süslemeleriyle gayet ölçülü bir eserdir. İçerideki kalem işleri büyük ölçüde devrinin özelliklerini korumaktadır. Buna ek olarak 1285-1307 (1868-1890) yılları arasında Mustafa İzzet, Hâfız Ahmed Sünbülü, Sâmî, Râkım, Hasan Rızâ, Sabri, Şefik, Muhammed Fehmi, Muhammed Nazif, Nazif, Ârif, Mehmed Tâhir, Seyyid Ali, Alâeddin, Hasenî, Cerî, Mîsrîzâde Ali Rızâ Üsküdarî, Şevki gibi hattatlar tarafından yazılmış otuz dokuz levha cami iç mekânına ayrı bir özellik katmaktadır.

Evliya Çelebi ile diğer kaynaklarda sözü edilen ve 1281'de (1864-65) yandı

Cihangir Camii ve içinden bir görünüş - İstanbul